

Narzędzia tradycyjne LO kl. I
Narzędzie nr 3 (zestaw 13 – język)
Autor: Mirosław Skrzypczyk

JĘZYK MÓWIONY, ORALNOŚĆ, LITERATURA USTNA

OPIS

Przedmiotem wypracowywanego narzędzia jest język mówiony. Podczas zajęć uczniowie będą poszukiwali odpowiedzi na następujące pytania: czym charakteryzuje się język mówiony, co wyróżnia język mówiony i literaturę ustną, na czym polega różnica między słowem i pismem, między tekstami mówionymi i pisanymi, jaka jest rola gestu i mimiki w komunikacji ustnej. Punktem wyjścia zajęć będą eposy homeryckie i ich ustna tradycja (*Iliada* Homera). Głównym zadaniem uczniów będzie pozyskanie materiału badawczego, który pozwoli uchwycić specyfikę języka mówionego. W ramach narzędzia każdy uczeń przygotuje i opracuje nagranie krótkiej opowieści członka rodziny lub mieszkańca rodzinnej miejscowości.

Warto umożliwić uczniom indywidualne konsultacje (np. online), podczas których będą oni mogli porozmawiać z nauczycielem o swoich wątpliwościach, zadać dodatkowe pytania; lub też zapewnić im materiał pomocniczy (np. Encyklopedia kultury polskiej XX wieku, t. 2: Współczesny język polski, red. J. Bartmiński, Lublin 2001). Dla uczniów zainteresowanych problematyką zajęć nauczyciel może zaproponować dodatkowe lektury (np. P. Czapliński, *Słowo i głos*, w: *Literatura ustna*, red. P. Czapliński, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2010; lub J. Antas, *Gest, mowa, myśl*, w: *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzycowa, A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 71–96).

Zajęcia są przewidziane na dwie godziny lekcyjne.

I. TEMAT / CELE / BIBLIOGRAFIA

Temat:

Język mówiony, oralność, literatura ustna

Cele:

- Poznanie cech charakterystycznych dla języka mówionego oraz literatury ustnej
- Kształtowanie umiejętności rozróżnienia języka mówionego od pisanego
- Kształtowanie postawy badawczej uczniów, kształtowanie umiejętności analitycznych
- Kształtowanie umiejętności rozpoznania stylizacji na język mówiony w tekstach literackich

Źródła:

Antas J., *Gest, mowa, myśl*, w: *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzczakowa, A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 71–96.

Głowiński M., *Narracja jako monolog wypowiedziany*, w: tenże, *Gry powieściowe. Szkice z teorii i historii form narracyjnych*, Warszawa 1973, s. 106–148.

Literatura ustna, red. P. Czapliński, Gdańsk 2010.

Ong W., *Oralność i piśmienność: słowo poddane technologii*, tłum. J. Japola, Warszawa 2011.

Tekst ustny – texte orale. Ustność w literaturze, red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, Wrocław 1989.

II. PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Przygotowanie

Uczniowie poznają kontekst powstawania *Iliady*. Pracują w grupach nad fragmentami wstępu Jerzego Łanowskiego do wydania Biblioteki Narodowej. Zadaniem każdej grupy jest odpowiedzenie na wybrane pytania/problemy (przy każdym pytaniu oznaczono proponowane fragmenty wstępu):

- 1) Jak powstawała *Iliada*? (Wstęp, s. XXXII-XXXIV)
- 2) Kim byli aoidowie? (Wstęp, s. XXIV-XXVI)
- 3) Ślady tradycji ustnej w *Iliadzie*. (Wstęp, s. XL-XLII)
- 4) *Iliada* jako dzieło literackie. (Wstęp, s. XLII-XLIII)

Wyniki swoich dyskusji w grupach przedstawiają pozostałym uczniom.

Następnie uczniowie kontynuują pracę w swoich grupach. W oparciu o wskazany przez nauczyciela fragment *Iliady* dyskutują o tym, co jest charakterystyczne dla stylu eposu Homera, które cechy świadczą o tradycji ustnej utworu (np. powtórzenia), a które decydują o przynależności utworu do literatury pisanej (np. przemyślana kompozycja). Uczniowie starają się wskazać jedną lub dwie cechy.

W ramach podsumowania tej części zajęć uczniowie zastanawiają się i wspólnie dyskutują nad następującymi pytaniami:

Czym jest literatura ustna?

Jakie jest znaczenie literatury ustnej dla początków literatury europejskiej?

Czy *Iliada* jest przykładem literatury ustnej?

Jakie znaczenie ma dzisiaj literatura ustna?

Komentarz metodyczny:

Przed zajęciami uczniowie powinni przeczytać wybrany przez nauczyciela jeden fragment *Iliady* Homera (np. wykuwanie tarczy Achillesa, pojedynek Achillesa i Hektora, wykupienie zwłok Hektora).

Proponowaną na podsumowanie dyskusję uczniów moderuje nauczyciel, zadając wybrane pytania z powyższej listy.

2. Główna część

A. Nagranie wypowiedzi

Uczniowie proszą członka swojej rodziny lub mieszkańca rodzinnej miejscowości o opowiedzenie krótkiej historii. Wypowiedź może dotyczyć np. wydarzenia z przeszłości, legendy czy opowieści przekazywanej w rodzinie/społeczności lub tego, co przydarzyło się rozmówcy danego dnia. Uczniowie nagrywają wypowiedź za pomocą dyktafonu, telefonu komórkowego lub kamery wideo (w zależności od umiejętności i biegłości w posługiwaniu się technologią, a także dostępu do danego sprzętu oraz własnej decyzji ucznia). Będzie ona podstawą kolejnych ćwiczeń.

Komentarz metodyczny:

Nagranie wideo ma większą wartość niż nagranie audio. Jak podkreślał Michael Frisch, jeden z teoretyków historii mówionej, nagranie wideo pozwala uchwycić kontekst wypowiedzi rozmówcy – nie tylko słyszymy jego głos, ale też widzimy jego gesty, mimikę, sposób ułożenia ciała, ale też miejsce, w którym odbywa się rozmowa¹. Dlatego też warto zachęcić uczniów do przygotowania nagrania wideo, gdyż pozwoli im ono na wszechstronniejszą analizę języka mówionego.

Uczniowie przygotowują nagranie przed zajęciami.

B. Analiza języka mówionego

Każdy uczeń ogląda bądź słucha fragmentu swojego nagrania (na słuchawkach). Uczniowie zastanawiają się nad tym, co jest charakterystyczne dla języka, jakim ich rozmówcy opowiadają. Zwracają też uwagę na towarzyszące wypowiedzi gesty i mimikę. Własne spostrzeżenia zapisują na kartkach lub w zeszytach.

¹ M. Frisch, *Historia mówiona i rewolucja digitalna. W kierunku postdokumentalnej wrażliwości*, w: *Teoria wiedzy o przeszłości na tle współczesnej humanistyki*, red. E. Domańska, s. 295–318.

Następnie uczniowie pracują w parach. Słuchają nawzajem swoich nagrań i porównują własne notatki na temat specyfiki języka mówionego.

W ramach podsumowania tego ćwiczenia każdy z uczniów przedstawia jedną ze swoich uwag i zapisuje ją na tablicy. W ten sposób uczniowie wspólnie próbują stworzyć listę cech języka mówionego w oparciu o własne rozpoznania.

Niektórzy uczniowie mogą też zaprezentować fragment nagrania całej klasie dla zilustrowania swoich spostrzeżeń na temat cech języka mówionego.

Na tej samej tablicy nauczyciel dopisuje do listy kilka cech języka mówionego, wyróżnionych w językoznawstwie, np. potok składniowy, anakoluty, równoważniki zdań, wyrazy retardacyjne. Każdy z uczniów wybiera jedną z nich i szuka w internecie lub w słownikach/encyklopediach jej definicji. Następnie zebrane informacje porównują ze swoją pierwszą analizą nagrania i próbują ocenić, czy w zarejestrowanej przez nich wypowiedzi pojawiła się dana cecha.

C. Transkrypcja

Kolejne ćwiczenie polega na transkrypcji fragmentu nagranej przez uczniów wypowiedzi (np. około minuty nagrania). Uczniowie zastanawiają się nad tym, w jaki sposób powstaje tekst pisany, jakich zasad przestrzega się przy jego tworzeniu, co tracimy podczas transkrybowania języka mówionego na pisany, co oznaczają wykrzykniki (typu „aha”), pauzy lub inne dźwięki.

Komentarz metodyczny:

Na potrzeby tych zajęć warto poprosić uczniów o sporządzenie bardzo dokładnej transkrypcji, uwzględniającej nie tylko słowa wypowiedziane przez osobę, ale też inne dźwięki (westchnienia, okrzyki, jednostki quasi-leksykalne, typu „aha”, „mhm”) lub pauzy w wypowiedzi. Podczas ćwiczenia uczniowie mogą skorzystać z systemu Jeffersona², wówczas zobaczą też, jak wygląda przejście od przekazu ustnego do słownego.

D. Język mówiony a język pisany

Następnie nauczyciel czyta wybrany fragment tekstu pisanego, np. z podręcznika do języka polskiego. Podczas wspólnej dyskusji uczniowie zastanawiają się nad cechami wyróżniającymi język

² E. Soroko, *Poziom autonarracyjności wypowiedzi i użyteczność wybranych sposobów ich generowania*, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/4071/1/E%20Soroko%20doktorat.pdf>, tabela 36, s. 189-192

pisany oraz próbują je skonfrontować z uwagami o języku mówionym zapisanymi przez nich na tablicy, a także z wrażeniami z ćwiczenia z transkrypcji.

3. Podsumowanie, ewaluacja

W ramach podsumowania uczniowie zastanawiają się, w jaki sposób literatura współczesna wykorzystuje język mówiony.

Uczniowie zapoznają się z fragmentem *Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną* Doroty Masłowskiej (zał. 1).

Uczniowie wybierają formę pracy z tekstem (samodzielnie, z partnerem lub w małych grupach).

Następnie dyskutują wspólnie nad dwoma pytaniami:

- 1) Co jest charakterystyczne dla języka fragmentu utworu?
- 2) Jakie cechy języka mówionego (ze stworzonej przez uczniów listy) są widoczne w utworze?

W ramach pracy domowej uczniowie mogą przygotować stylizację na język mówiony np. notatkę blogową, w której – wzorując się na omawianych przykładach literackich – spróbują oddać w piśmie specyfikę języka mówionego.

Załącznik 1

Przykładowy fragment *Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną* Doroty Masłowskiej:

Najpierw ona mi powiedziała, że ma dwie wiadomości dobrą i złą. Przechylając się przez bar. To którą chcę najpierw. Ja mówię, że dobrą. To ona mi powiedziała, że w mieście jest podobno wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną. Ja mówię, że skąd wie, a ona, że słyszała. To mówię, że wtedy złą. To ona wyjęła szminkę i mi powiedziała, że Magda mówi, że koniec między mną a nią. To ona mrugnęła na Barmana, że jakby co, ma przyjść. I tak dowiedziałem się, że ona mnie rzuciła. To znaczy Magda. Chociaż było nam dobrze, przeżyliśmy razem niemało miłych chwil, dużo miłych słów padło, z mojej strony jak również z niej. Z pewnością. Barman mówi, żebym kładł na niej laskę. Chociaż to nie jest tak proste. Jak dowiedziałem się, że tak już jest, chociaż raczej, że już nie ma, to nie było tak, żeby ona mi to powiedziała w szczerze oczy, tylko stało się akurat na tyle inaczej, że ona mi to powiedziała poprzez właśnie Arletę. Uważam, że to było jej czyste chamstwo, prostactwo. I nie będę tego ukrywał, chociaż to była moja dziewczyna, którą mogę powiedzieć, że dużo zaszło między

nami różnych rzeczy zarówno dobrych i złych. To przecież nie musiała mówić tego przez koleżankę w ten sposób, że ja się dowiaduję ostatni. Wszyscy wiedzą od samego początku, gdyż ona powiedziała to również innym. Mówiła, że ja to jestem raczej bardziej wybuchowy i że musieli mnie przygotować do tego faktu. Boją się, że coś mi odpierdoli, bo raczej tak zawsze było. Mówiła, że bym wyszedł pooddychać. Dała mi te swoje fajki z gówna. Tymczasem ja czuję tylko smutek bardziej niż cokolwiek. Jeszcze żal, że nie zostało mi to powiedziane w cztery oczy przez nią. Chociaż jedno słowo.